

QEYRİ-HƏYAT SİĞORTASI ÜZRƏ SİĞORTA HAQLARINA GÖRƏ FORMALAŞDIRILAN SİĞORTA EHTİYATLARIN İŞLƏMƏ MEXANİZMİ

Afət HƏSƏNOVA

*Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi Elmi Tədqiqat İnstitutunun
Doktorantı*

afet.hesenova@gmail.com

ORCID 0009-0008-7836-4337

Xülasə. Bu məqalənin məqsədi qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqlarına əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı, gözlənilməyən risk ehtiyatı və qeyri-adi risklərə qarşı ehtiyatların formalaşdırılması və hesablanmasıdır. Qeyri-həyat sığortası üzrə sığort şirkəti öhdəlik olaraq götürüdüüyü hər bir qüvvədə olan sığorta müqavilərinə qarşı sığortalıları qorunmaq üçün aldığı sığorta haqlarına əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı və gələcəkdə baş verəcək zərərlərə və xərclərə uyğun yetəricə ehtiyatın hesablanmasını göstərən adekvatlıq testinə əsasən gözlənilməyən risk ehtiyatı formalaşdırılır. Qeyri-həyat sığortası üzrə şirkət özünün 12 aylıq keçmiş göstəricilərinə əsasən öhdəliklərin adekvatlıq testinin (LAT) tətbiq edilməsi əsasında 2 fərqli göstəricilər üzrə gözlənilməyən risk ehtiyatın adekvat olub yoxsa olmadığını göstərmək üçün simulyasiya edilmişdir.

Qeyri-həyat sığortası üzrə digər qeyri-adi risklərə görə formalaşdırılan tarazlaşdırıcı ehtiyata hər bir ölkənin özünə katastrofik risk müəyyən edilir.

Açar sözlər: qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı (UPR), 1/365 metod, gözlənilməyən risk ehtiyatı (URR), tarazlaşdırıcı ehtiyat, adekvatlıq testi (LAT), katastrofik risklər

WORKING MECHANISM OF INSURANCE RESERVES BASED ON INSURANCE PREMIUM IN NON-LIFE INSURANCE

Abstract. The purpose of this article is to establish and calculate unearned premium reserves, unexpected risk reserves and extraordinary risk reserves based on non-life insurance premiums. Non-life insurance companies calculate unearned premium reserves based on premiums received to protect policyholders against each valid insurance policy they assume as liabilities, and the unexpected risk reserve is established as a result of an adequacy test that demonstrates that adequate reserves are calculated based on future losses and expenses. By applying a liability adequacy test (LAT) based on the 12-month historical performance of a non-life insurance company, the adequacy of the unexpected risk reserve for 2 different indicators was simulated.

The equalization reserve created for other extraordinary risks in non-life insurance is determined according to each country's own catastrophic risk.

Keywords: unearned premium reserve (UPR), 1/365 (pro-rata) method, unexpected risk reserve (URR), equalization reserve, liabilities adequacy test (LAT), catastrophic risks

GİRİŞ

Qeyri-həyat sığortası müxtəlif risklər nəticəsində sığortalının maliyyə aktivlərində baş verə biləcək maddi zərərləri əhatə edən və sığortalının risk baş verməmişdən əvvəlki iqtisadi vəziyyətinə

qaytarılmasını hədəfləyən sığortalardır. Qeyri-həyat sığortası insanların pulla ölçülən risklərini əhatə edir. Həmçinin qeyri-həyat sığortası əmlak, nəqliyyat, qəza, avtomobil, məsuliyyət, tikinti, kənd təsərrüfatı və sair kimi sahələri yəni, insan həyatı ilə əlaqəli olmayan riskləri özündə birləşdirən sığortalardır. Sığorta hesabına şəxslər və təşkilatlar öz gələcəklərini təminat altına alırlar və baş verən risklərdən sonra belə zərərdən əvvəlki maddi güclərini bərpa edirlər. Zəncirvari şəkildə baş verən hadisələr təbii ki, bütün ölkə iqtisadiyyatına da təsir edir. Ona görə də, sığortasız bir həyat tərzini təsəvvür etmək daha risklidir. Sığorta sahəsi əmanətlərin inkişaf etməsinə, kreditlərin verilməsinə kömək etməsi, ölkə iqtisadiyyatına töhfə verməsi, riskləri xaricə paylaması kimi bir çox makro funksiyası olan mühüm sahədir. Həmçinin, təbii fəlakətlər (zəlzələlər, qasırğalar, daşqınlar, sürüşmələr və sair), iqtisadi sərmayələrin və texnologiyanın getdikcə artan həcmi (kiber təhlükələr, süni intellekt, iqlim dəyişikliyi, atom elektrik stansiyaları və sair) zərərlərin həcmi o dərəcədə artırmışdır ki, onlarla bağlı katastrofik risklərə əsaslanan qeyri-həyat sığorta sahəsi, bugünün gətirdiyi risklərə cavab verən hesablamaları daha dəqiqliklə hesablanmadığında şirkətlərin iflas etməsinə və ya sektorun çökməsinə qədər təsir edir. Ona görə sığorta sektoruna təsir edən hər bir risk düzgün qiymətləndirilməli və ona uyğun sığorta ehtiyatları formalaşdırılmalıdır. Sığorta şirkətlərinin sığorta ehtiyatları və əlaqəli aktivlərinin məqsədi sığortalıların təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Avropa İttifaqının (Aİ) direktivləri hər dövrün özünə məxsus müxtəlif və katastrofik risklər kimi böyük təsirlərdən hər bir ölkənin mənafeyini təmin etmək üçün ehtiyatlı davranmağa yönəlmiş qaydalar çərçivəsində sığortalıları qorumuş və sığorta qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması istiqamətində tərtib edilmişdir.

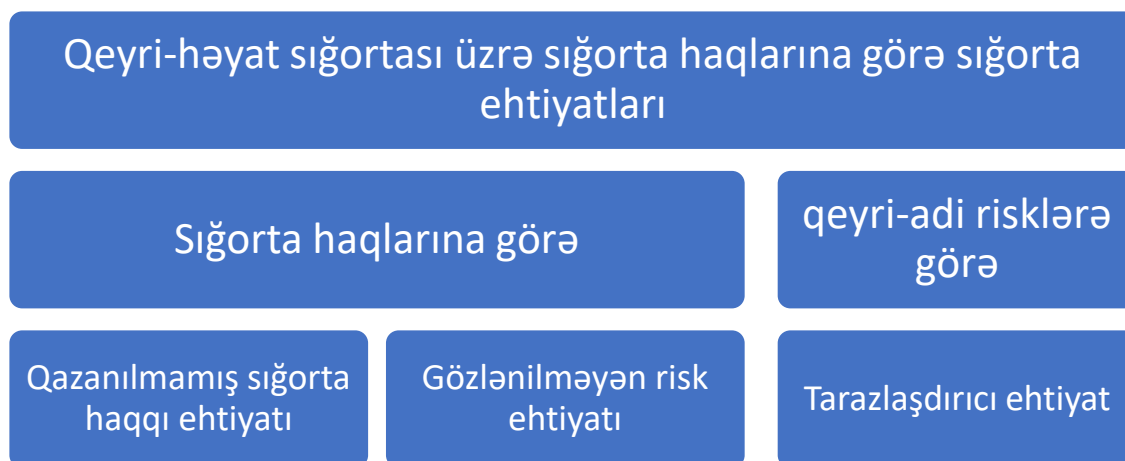
METODOLOJİ YANAŞMA

Bu məqalədə qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqlarına görə hesablanan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı, gözlənilməyən risk ehtiyatı, adekvatlıq testinin tətbiqi zamanı hesablanan xərc əmsalı, zərər əmsalı, zərərlik dərəcəsi kimi hesablamalar və analizlər edilərkən statistik, aktuar və riyazi hesablamalar tətbiq olunmuşdur.

QEYRİ-HƏYAT SIĞORTA ŞİRKƏTLƏRİNİN SIĞORTA HAQLARINA GÖRƏ FORMALAŞDIRDIQLARI SIĞORTA EHTİYATLARI

Sığorta şirkətləri müəyyən risk siniflərinə görə mümkün olan təhlükələrə qarşı sığortalılardan müəyyən bir məbləğ qarşılığında toplayan və gələcəkdə baş verəcək zərərin qrup üzvləri arasında bölüşdürmək və zərərin birlikdə ödənilməsinə təmin etmək üçün yaradılmış təşkilatlardır. Sığorta şirkətlərin əsas məqsədi riskin baş verməsinin qarşısını almaq deyil, sığortalılara təsir edəcək baş vermiş təhlükələrin mənfi iqtisadi nəticələrini hər kəsin götürəcəyi şəkildə kompensasiya etməkdir. [Serhat, 2008, s.30]. Ona görə də sığorta şirkətləri üzərinə götürdüyü hər bir risk üzrə gələcəkdə baş verəcək hadisələri kompensasiya edə bilməsi üçün sığortalılarını qoruması məqsədi ilə adekvat şəkildə sığorta ehtiyatları formalaşdırırlar və hər bir riskə uyğun fərqli hesablama metodları tətbiq edirlər. Qeyri-həyat sığortası üzrə formalaşdırılan sığorta ehtiyatlarına əsasən sığorta haqlarına görə qazanılmış sığorta haqqı ehtiyatı, gözlənilməyən risk ehtiyatı və digər qeyri-adi risklər ehtiyatıdır. Sığorta haqlarına görə ehtiyatlar gələcəkdə baş verəcək hadisələrə əsasən ödənişlərin verilməsini əhatə edir.[Ohlsson&Lauzenings, 2009]. Qeyri-adi risk ehtiyatı hər bir ölkənin xüsusi risklərinə görə əlavə ehtiyatlar şəkilində formalaşdırırlar. Sxem 1-də qeyri-həyat sığorta şirkətlərinin sığorta haqlarına əsasən formalaşdırdığı sığorta ehtiyatları göstərilir.

Sxem 1.

Sxem 1. Qeyri-həyat sığortasının sığorta haqlarına görə ehtiyatların qruplaşdırılması

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən hazırlanmışdır.

Sığorta haqlarına görə ehtiyatlar əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından (QSHE, unearned premium reserve-UPR) və gözlənilməyən risk ehtiyatından (unexpired risk reserve-URR) ibarətdir.

AB-nin 91/674/EEC direktivinin (bundan sonra Direktiv) 25-ci maddəsinə əsasən **qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı** növbəti və ya sonrakı təqvim ili üzrə hesablanan sığorta haqlarının qazanılmamış hissəsinə uyğun olaraq formalaşdırılan ehtiyatdır. [Directive, 1991]. Hesablanan sığorta haqlarına növbəti təqvim ilinə qismən və ya tam aid olub-olmamasından asılı olmayaraq, təqvim ili ərzində sığorta müqaviləsi üzrə ödənilməli olan bütün sığorta haqlarının məbləğləri daxildir.

Hesabat tarixinə qüvvədə olan müqavilələr üçün qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı formalaşdırılır. Lakin, hesabat tarixindən sonra qüvvədə olmayan, ləğv edilmiş, xitam edilmiş sığorta müqavilələrinə görə sığortaçıda gələcək dövr üçün bir öhdəlik olmadığından qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanması mümkün deyildir. [Metin, 2006, s.133]

Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı ümumi və xalis hesablama üsuluna görə hesablanır. Ümumi hesablama üsuluna görə qüvvədə olan sığorta müqavilələri üçün hesablanan sığorta haqlarından vasitəçilərə ödənilən komissiyon maddə payı, təkrarsığortaçının payı çıxılmamaqla, hesabat tarixindən sonrakı dövr üçün qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanır. Xalis hesablama üsuluna görə qüvvədə olan sığorta müqavilələri üçün hesablanan sığorta haqlarından vasitəçilərə ödənilən komissiyon maddə payı çıxılmaqla, qalan məbləğə görə hesabat tarixindən sonrakı dövr üçün sığortaçının qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı və qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatında təkrarsığortaçının payı hesablanır. Bu hesablama üsullundan istifadə edib hesablayan sığorta şirkəti ehtiyatların hesablanmasında eyni nəticə verməsi üçün maliyyə hesabatlarından fərqli hesablarda yerləşdirir.

Gözlənilməyən risk ehtiyatı qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatına əlavə olaraq ayrılır. Direktivin "Digər sığorta ehtiyatları" olan 26-ci maddəsinə əsasən bu maddəsi digərləri ilə yanaşı gözlənilməyən risk ehtiyatı kimi tanınan müddəti bitməmiş risklər üzrə ehtiyatlar daxildirsə, onda qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı ilə yanaşı, qüvvədə olan sığorta müqavilələri ilə bağlı hesabat ilinin qurtarmasından sonra meydana gələcək bütün zərər və xərclərin ödənilməsi üçün bu müqavilələrlə bağlı qazanılmamış sığorta haqları və sığortalar üzrə alınacaq borclarından artıq ayrılmış ehtiyatlar da daxildir. [Directive, 1991]. Gözlənilməyən risk ehtiyatı sığorta müqaviləsi dövründə qazanan sığorta haqqının qəbul edilmiş risklə uyğun gəlmədiyi növlərinə görə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı mövcud olan risklər üçün kifayət etmədiyi hallarda hesablanan ehtiyatdır.

Sığorta şirkəti qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı formalaşdırdıqları qüvvədə olan sığorta müqavilələri üzrə üzərinə götürdüyü risklər nəticəsində yaranacaq zərərlərə görə ödəniş xərcləri qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından artıq olduqda gözlənilməyən risk ehtiyatı formalaşdırır.

Həmin direktivinin 30-cu maddəsinin C(5) bəndinə əsasən qeyri-adi risklərə görə **tarazlaşdırıcı ehtiyatı** növbəti illərdə baş verə biləcək zərər dərəcələrindəki dalğalanmaları tarazlaşdırmaq və ya ortaya çıxan xüsusi riskləri kompensasiya etmək üçün qanun və ya qaydalara əsaslanaraq müəyyən edilən məbləğə görə formalaşdırılmalıdır. Bu direktivin 20-ci maddəsində göstərilən əlavə ehtiyatların oxşar məqsədlər üçün formalaşdırılmasına hər hansı bir hüquqi və inzibati öhdəliyi olmadıqda, onda mühasibat hesabatlarında bu vəziyyəti göstərməlidir. [Directive, 1991]. Bu maddədə xüsusi risklərin nədən ibarət olduğu bildirilməsə də, zəlzələ və daşqın kimi katastrofik risklərin və bəzi digər böyük xüsusi risklərin nəzərdə tutulması ola bilər.

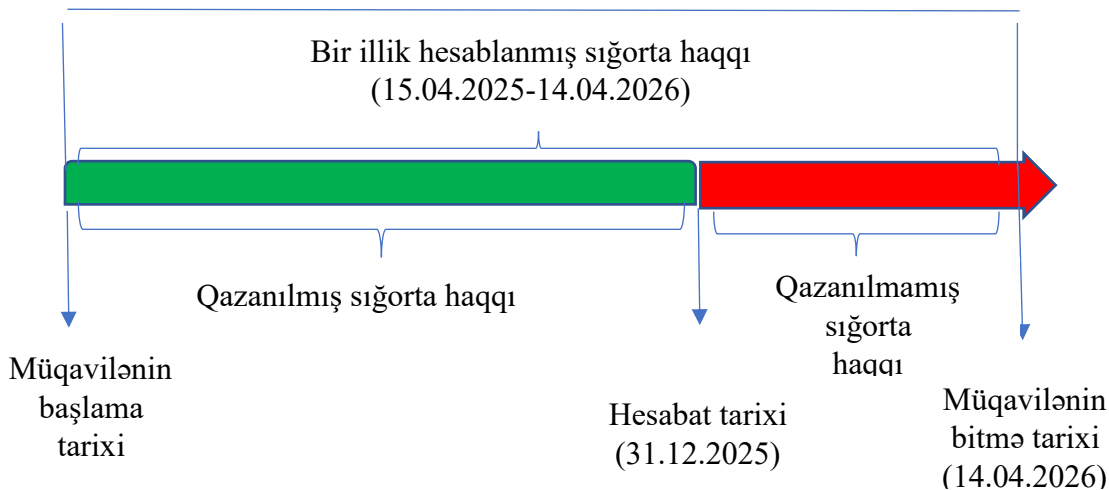
Sığorta şirkətləri sığortalıya verdiyi təminat müqabilində götürdükləri risklərin bir hissəsini diversifikasiya edərək, daha çox sığorta müqavilələri qəbul edilməsi baxımından riskləri öz üzərində saxlamaq istəyirlər. Bu səbəbdən, onlar götürdüyü risklərin bir hissəsini başqa təkrarsığorta fəaliyyəti göstərən sığortaçılara və ya təkrarsığorta şirkətlərinə ötürürlər. Riskin ötürülməsinə müvafiq həmin risklər üzrə hesablanmış sığorta haqları da təkrarsığortaçıya ötürülür. Eyni zamanda sığorta şirkəti təkrarsığortaçıya ötürdüyü sığorta haqları əsasında qazanılmamış sığorta haqlarında təkrarsığortaçının payını hesablayır və ötürülən sığorta haqqı xərclərinin bir hissəsini növbəti dövrün xərclərinə köçürür.

QEYRİ-HƏYAT SİĞORTA ÜZRƏ FORMALAŞDIRILAN QAZANILMAMIŞ SİĞORTA HAQQI EHTİYATININ İŞLƏMƏ MEXANİZMİ

Qeyri-həyat sığorta şirkətinin sığorta haqlarına görə formalaşdırdığı ehtiyatlarından ən əsası qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatıdır (QSHE).

Sığorta müqavilələri həmişə müəyyən bir müddətə hazırlanır, bu müddət əsasən bir illik olsa da, bir ildən çox olan sığorta müqavilələri olduğu kimi bir ildən az müddəti olan sığorta müqavilələri də olur. İllik sığorta müqavilələri bağlandıqı tarixdən başlayaraq bir il müddətində qüvvədə qalsa da, bu müqavilələrin başlama və bitmə tarixləri eyni təqvim ililə üst-üstə düşür. Beləliklə, ilin son gününə 31 dekabr gəldikdə, bəzi sığorta müqavilələrinin müddətinin bitdiyi və sığortaçının öhdəliyinin də bitdiyi, amma bir çox sığorta müqavilələrin isə qüvvədə olduğu və sığortaçının öhdəliyinin davam etdiyi göstərilir. [Nomer&Yunak, 2000, s.150]. Bu müqavilələr üzrə sığorta haqlarının fərqli illər ərzində hesablandığını nəzərə alsaq, ilin sonunda hesablanmış sığorta haqqı məbləğlərinin bir qismini sığortaçı hələ tam qazanmamışdır. Məsələn, 2025-cü ilin aprelin 15-ində bir illik bağlanan sığorta müqaviləsi 2025-cu ilin dekabrın 31-ində bitmir, yəni 2026-cı ilin aprelin 14-ündə müqavilənin müddəti bitir. Bu müqavilə üzrə sığortaçı üzrə qazanılmış və qazanılmamış sığorta haqqı sxemi aşağıda göstərilir:

Sxem 2.

Sxem 2. Qazanılmış və qazanılmamış sığorta haqqı sxemi

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən hazırlanmışdır.

Sxemdən də göründüyü kimi sığorta müqaviləsinin başlangıç tarixindən hesabat tarixinə olan dövrdəki sığorta haqqı qazanılmış sığorta haqqı, lakin hesabat tarixindən müqavilənin bitmə tarixinə olan dövrdəki sığorta haqqı isə qazanılmamış sığorta haqqıdır. Məhz buna görə də, sığorta şirkətlərinin hələ qazanılmamış sığorta haqlarına görə formalaşdıqları ehtiyata “qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı” deyilir.

Ümumiyyətlə, Aİ-na daxil olan ölkələrdə sığorta haqlarına görə gələcək öhdəlik kimi qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı gün əsaslı 1/365 üsulla və müəyyən nisbətlərlə 1/24, 1/8, 1/2 üsulla hesablanır. Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanması üsullarından asılı olaraq təqvim ili, müqavilə ili və ya hadisə ili götürülür. Təqvim ili 1 yanvar tarixindən başlayır, 31 dekabr tarixində bitir. Müqavilə ili sığorta müqaviləsinin qüvvəyə mindiyi tarixdən qüvvədən düşmə tarixinə qədər olan dövrü əhatə edir. Hadisə ili hadisənin baş verdiyi dövrü əhatə edir. Avqust 2024-cü il tarixindən iyul 2025 tarixinə bir illik imzalanmış sığorta müqaviləsində, əgər mart 2025 tarixində sığorta hadisəsinin baş verdiyi hallara görə həmin sığorta müqaviləsinə əsasən 2025-ci il hadisə ili olur. Bəzən hadisə ili ilə təqvim ili üst-üstə düşür və bu halda sığorta müqaviləsinin imzalandığı tarixdə sığorta hadisəsinin baş vermiş olmasıdır. Təqvim ilindən istifadənin ən mühüm üstünlüyü onun gələcəkdə heç bir dəyişikliyə məruz qalmamasıdır. Təqvim ilində dəyər sabit qalır, lakin hadisə ili birəz və müqavilə ili çox dəyişkəndir. Dünyanın və bizim kimi ölkələrin bir çox şirkətlərində bütün maliyyə hesabatlarını təqvim ili əsasında hazırlayırlar. Lakin, ən böyük çatışmazlığı isə heç bir dəyişiklik olmadığı üçün bəzi məlumatlar statistik proqnozlardan asılı olduğundan etibarlılıq səviyyəsi aşağı düşür. [Friedland, 2010, s.39-41]

1/365 (pro-rata temporis: müddətlə mütənasib) üsula görə hər bir sığorta müqaviləsi üzrə hesablanmış sığorta haqqı sığorta müddətinə baxılmaqla, növbəti hesabat dövrünə uzanan günlərin sayına uyğun olan hissəyə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanır. 1/365 üsulunu gün sayı ilə və ya tarixlərə görə hesablamaq olar.

Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatını (QSHE) 1/365 üsulunda gün sayı ilə aşağıdakı kimi hesablamaq olar:

$$\text{QSHE}_{\left(\frac{1}{365}\right)} = \frac{\text{Sığorta müqaviləsinin bitməsinə qalan günlərin sayı}}{\text{Sığorta müqaviləsinin cəmi günlərin sayı}} * \text{Hesablanmış sığorta haqqı}$$

(1.1.)

Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatını 1/365 üsulunda tarixə əsasən aşağıdakı kimi hesablamaq olar:

$$QSHE_{\left(\frac{1}{365}\right)} = \frac{\text{Sığorta müqaviləsinin bitmə tarixi} - \text{Hesabat tarixi}}{\text{Sığorta müqaviləsinin cəmi günlərin sayı}} * \text{Hesablanmış sığorta haqqı}$$

(1.2.)

Gün əsasına görə hesablanması mümkün olmayan müqavilələrdə 1/24, 1/8 və ya 1/2 üsulları tətbiq edilir. Xüsusəndə sığorta müqaviləsinin konkret bitmə və başlama tarixi olmayan yük daşıma və tikinti sığortaları kimi sığortalarda son 3 ayda hesablanan sığorta haqlarının yarısını 1/2 üsula görə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı olaraq formalaşdırılır.[SDK, 2023, s.7]

Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı **1/24, 1/8, və ya 1/2** üsullarında müvafiq olaraq aylıq, rüblük və yarım illik olaraq dövrlərə ayrılmaqla hesablanılır. Bunu aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik:

$$QSHE_{(d)} = \frac{2m-1}{2n} * P \quad (1.3.)$$

Burada,

$QSHE_{(d)}$ – dövrlərə görə hesablanan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı;

m – dəyişən dövrlərin sayı (aylıq($m=1,2,...,12$), rüblük($m=1,...,4$), yarım illik ($m=1$));

n – sabit dövrlərin sayı (aylıq olduqda 12, rüblük olduqda 4, yarım illik olduqda 1)

P - illik sığorta haqqı.

1/24 üsulu 1/365 üsulu əsasında hesablamağa nəzarət edilməsinə görə ən çox istifadə olunan üsuldur. 1/24 üsulunda aylıq dövrlər olaraq verilən sığorta müqavilələrinin növbəti təqvim ilinə uzanan təminatının əhatə etməsini hesablamaq üçün başlanğıc tarixinin orta hesabla hər ayın ortasında (yəni ayın 15-ində) başlandığı və bütün müqavilələrin bir illik olduğu qəbul edilir. Sığorta müqavilələri bəzən ayın əvvəlində, bəzən ayın ortasında, bəzəndə ayın sonunda qüvvəyə minir. Orta hesabla sığorta müqavilələri ayın ortasında imzalandığı fərz edildirsə, onda bir ay iki bərabər hissəyə bölünür və onda bir il 24 ($m=12$; $2m=2*12=24$) bərabər dövrə bölünür. Buna görə də bu üsul 1/24 üsulu adlanır. (1.3.) düsturuna əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablandığında 1/24 üsulu aylara görə dövrlərə ayrıldığından dəyişən dövr m -in yerinə 1,2,...,12 və sabit dövr n -in yerinə 12 qoymaqla yerinə yetirilir. Məsələn, yanvar ayında bir illik bağlanan sığorta müqaviləsi 15 yanvarda imzalandığı fərz edildiyindən, il sonuna görə hesablandığında sığorta haqqının 23/24 hissəsi qazanılmış, 1/24 hissəsi isə qazanılmamış sığorta haqqı olaraq nəzərə alınır.

1/24 sistem müqavilələrin başlama tarixlərinin ay və il ərzində normal paylanmaya malik olması və bütün sığorta müqavilələrin bir illik olduğu fərziyyəsinə əsaslanır. Əgər fərziyəni düzgün qəbul etsək, bu üsul qazanılmış və qazanılmamış sığorta haqları hesablanmasında çox dəqiq hesalanma üsulu olur. Buna görə də, 1/24 üsulu qısamüddətli və ya bir ildən uzun müddətə olan sığorta müqavilələrinə əsaslanan portfellərə tətbiq edilmir. [Çetin, 2003, s.58]

Bəzən bağlanan müqavilələr günləri göstərilmədən ay olaraq bağlandığında 1/365 üsulu statistik olaraq hesablanması mümkün olmadığından, bu zaman sığorta şirkəti üçün 1/24 üsulu ilə hesablanması üstünlükdür.

1/8 üsul ili 1/24 üsulu kimi aylara bölmək əvəzinə rüblərə ayırır və imzalanan sığorta müqavilələrinin ortalamasının rüblərin ortasında başlandığı fərz edilir. Çünki, sığorta müqavilələrinin bəziləri rübün birinci ay ərzində, bəziləri ikinci ay ərzində və bəziləri isə üçüncü ay ərzində imzalanır və buna görə də rüblərin ortası (yəni ikinci ay ətrafı) əsas götürüldüyü üçün hər rüb 2 dövrə, beləliklə, ildə 8 ($n=4$, $2n=2*4=8$) bərabər dövrə bölünür. Ona görə də bu üsul 1/8 üsulu adlanır. (1.3.) düsturuna əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablandığında 1/8 üsulu rüblərə görə dövrlərə ayrıldığından dəyişən dövr m -ə müvafiq olaraq 1,2,...,4 və sabit dövr n -in yerinə 4 qoymaqla yerinə yetirilir.

1/8 üsuluna əsasən təqvim ilinin sonundakı hesabat tarixinə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanan zaman təqvim ilinin birinci rübündə imzalanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının birinci rübün $(2*1-1)/2*4=1/8$ hissəsinə, təqvim ilinin ikinci rübündə imzalanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının ikinci rübün $3/8$ hissəsinə, təqvim ilinin üçüncü rübündə imzalanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının üçüncü rübün $5/8$ hissəsinə və təqvim ilinin dördüncü rübündə imzalanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının dördüncü rübün $7/8$ hissəsinə vurulur. Cari ilin hesabat tarixinə görə yuxardakı nisbətlər sığorta haqlarının qazanılmamış

AZƏRBAYCANDA İQTİSADI İSLAHATLARIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ PROBLEMLƏRİ
ELMİ ƏSƏRLƏR TOPLUSU XXIII BURAXILIŞ, 2025

hissəsini göstərir. Cari il üzrə sığorta haqlarının qazanılmış hissəsi hesablanan zaman isə vahiddən yuxardakı nisbətlər çıxılaraq hesablanır.

1/2 üsuluna görə imzalanan sığorta müqavilələrin ortalamasının ilin ortasında başladığı və bütün müqavilələrin illik olaraq verildiyi fərz edilir. Bir illik dövrün ortası əsas götürüldüyü üçün bir il 2 bərabər dövrə bölünür. Bu səbəbdən bu üsul 1/2 üsulu adlanır.

1/2 üsulda bir il ərzində qazanılan sığorta haqlarının orta hesabla 50%-nin həmin ildə qazanıldığını, qalan 50%-nin isə sığorta müqavilələrinin müddətinə görə növbəti ilə keçdiyi fərz edilir. ½ üsuluna görə il ərzində imzalanmış sığorta haqlarının 50%-i qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı olaraq hesablanır.

Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatın 1/24, 1/8, 1/2 üsulları ilə hesablanmasını aşağıdakı cədvəl üzrə müqayisəli analiz edilmişdir.

Cədvəl 1.

		1/24 üsul					1/8 üsul					½ üsul			
Aylar	Hesablanmış sığorta haqları (HSH) (mln., manatla)	Dövrələr (aylıq m=12, n=12)	Qazanılmış sığorta haqları və nisbəti		Qazanılmamış sığorta haqqı nisbəti və ehtiyatı		Dövrələr (rüblik m=4, n=4)	Hesablanmış sığorta haqları (HSHR) (mln., manatla)	Qazanılmış sığorta haqları və nisbəti		Qazanılmamış sığorta haqqı nisbəti və ehtiyatı		Hesablanmış illik sığorta haqları (mln. manatla)	Qazanılmış sığorta haqları	Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı (1/2)
			Nisbəti (N1) 1-(2m-1)/2n	Qazanılmış sığorta haqları (HSH*N1)	Nisbəti (N2) (2m-1)/2n	Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı (HSH*N2)			Nisbəti (N3) 1-(2m-1)/2n	Qazanılmış sığorta haqları (HSHR*N3)	Nisbəti (N4) (2m-1)/2n	Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı			
Yanvar	131814	1	23/24	126321.75	1/24	5492.25	1	346908	7/8	303544.5	1/8	43363.5	1222531	611265.5	611265.5
Fevral	89253	2	21/24	78096.38	3/24	11156.4	2	302034	5/8	188771.3	3/8	113262.8			
Mart	125841	3	19/24	99624.13	5/24	26216.88									
Aprel	120620	4	17/24	85439.17	7/24	35180.84									
May	98903	5	15/24	61814.38	9/24	37088.63									
İyun	82511	6	13/24	44693.49	11/24	37817.55									
İyul	112855	7	11/24	51725.21	13/24	61129.8	3	286988	3/8	107620.5	5/8	179367			
Avqust	85053	8	9/24	31894.88	15/24	53158.13	4	286601	1/8	35825.13	7/8	250775.9			
Sentyabr	89080	9	7/24	25981.67	17/24	63098.34									
Oktyabr	83809	10	5/24	17460.21	19/24	66348.8									
Noyabr	88489	11	3/24	11061.13	21/24	77427.88									
Dekabr	114303	12	1/24	4762.63	23/24	109540.38									
Cəmi:	1222531			638875.03		583656.1		1222531		635761.4		586769.6			
QSH/HSH (%)						47.74 %						47.99 %			50 %

Mənbə: [Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı - Statistik bülleten](#) - 2023-cü il tarixinə bütün sığorta şirkətlərin hesablanmış sığorta haqlarına əsasən müəlliflər tərəfindən hesablanmışdır.

Qeyd: QSH- Qazanılmamış sığorta haqları; HSH- hesablanmış sığorta haqları

Sığortaçıdan təkrarsığortaçıya və təkrarsığortalıdan təkrarsığortaçıya ötürülən sığorta müqavilələri üzrə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatını 1/365 (günlük) və 1/24 (aylıq) üsullarla hesablanması mümkün olmadığından 1/8 (rüblük) üsula hesablayırlar. Təkrarsığorta şirkətlərinin öhdəliyi təqvim ilinin son günündə (31 dekabrda) başa çatdığından növbəti ilə keçən sığorta haqları olmur. Bu səbəbdən də, qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatında təkrarsığortaçının payının hesablanması zamanı mənfəət-zərər hesabatlarında ötürülən sığorta haqlarına daxil olan artan həddə (şəxsi tutumdakı faizi qorumaq üçün bir ödənişə) görə sığorta haqları hesablanması daxil edilməməlidir. Əks halda, ümumi gəlirlərdə artan həddə görə sığorta haqları üçün hesablanan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatında təkrarsığortaçının payı qədər məbləğ artmış olacaqdır. [Metin, 2006, s.134]

Maliyyə hesabatlarında təqvim ilinə görə yuxardakı üsullarla hesablanan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatlarını təsiri nəticəsində qazanılmış sığorta haqqı aşağıdakı formada əks olunur: [Friedland, 2010, s.40]

Qazanılmış sığorta haqqı = Hesablanmış Sığorta haqqı + İlin əvvəlinə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı – İlin sonuna qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı

Eyni zamanda, gələcək dövrləri əhatə etməsi üçün verilən sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqları təkcə cari ilə aid olmadığından, sonrakı dövrlər üzrə müvafiq sığorta haqqına görə formalaşdırılan ehtiyatı dövrün gəlirindən çıxılmalıdır.

QAZANILMAMIŞ SIĞORTA HAQQI EHTİYATININ ADEKVATLIQ TESTİNƏ ƏSASƏN GÖZLƏNİLMƏYƏN RİSK EHTİYATININ FORMALAŞDIRILMASI

Gözlənilməyən risk ehtiyatı gələcəkdə baş verə biləcək risklər üçün ehtiyatdır. Bəzi sığorta növlərində baş verməsi gözlənilən zərərin ehtimal olunandan çox olur. Belə hallarda şirkətin formalaşdırdığı qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatları dəymiş zərərləri və bunlarla əlaqəli xərcləri ödəmək üçün yetərli olmur. Bu səbəbdən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatına əlavə olaraq gözlənilməyən risk ehtiyatı yaradılır. Bu məqsədlə sığorta şirkətləri hər bir hesabat dövründə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı üzrə öhdəliklərin adekvatlıq testi (LAT-liability adequacy test) keçirirlər. Adekvatlıq testi nəticəsində qazanılmamış sığorta haqların gözlənilən zərər və xərcləri qarşılamazsa, sığorta haqqına əsasən hesablanan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı yetərsiz olacaqdır. Buna görə də qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından çox olacaq şəkildə düzəliş edilməlidir. Bu düzəliş gözlənilməyən risk ehtiyatıdır. [Garry,1988]

Şirkətlər gözlənilməyən risk ehtiyatı formalaşdıranda qüvvədə olan və qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı formalaşdırılan sığorta müqavilələri üzrə meydana gələcək sığorta ödənişlərinin müvafiq müqavilələr üçün yaradılmış qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından çox olduqda şirkətlərdən son 12 ayı əhatə edən hər bir hesabat dövrü üçün adekvatlıq testi keçirməlidir. [SEDDK, 2022, maddə 6]

Gözlənilməyən risk ehtiyatı zərərliklik dərəcəsi müəyyən edilən faizdən yuxarı olanda artıq olan hissəsini qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatına vurulmaqla hesablanır. Bu faiz dərəcəsi ölkələrin nəzarət qurumlarının öz strategiyalarına görə 95% və 100% aralığında müəyyən edilir. Zərərliklik dərəcəsi hər bir şirkətin özünün keçmiş göstəricilərinə əsasən hesablanır. Adekvatlıq testi həyata keçirilərkən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı zərərliklik dərəcəsinə vurulmalıdır. Əgər alınan nəticə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından artıq olarsa, onda artıq olan məbləğ qədər gözlənilməyən risk ehtiyatı yaradılır.

Adekvatlıq testinin həyata keçirilməsi zamanı xərc əmsalı, zərər əmsalı və zərərliklik dərəcəsi hesablanır. Xərc əmsalı inzibati xərclərin qazanılmış sığorta haqqına olan nisbəti və zərər əmsalı zərərlər üzrə sığorta ödənişlərin üzərinə RBNS və IBNR ehtiyatların dəyişimi gələrək qazanılmış

sığorta haqqına olan nisbətidir. RBNS (Reported but not settled) ehtiyatı bildirilmiş, lakin tənzimlənməmiş zərərlər və IBNR (Incurred but not reported) ehtiyatı isə baş vermiş, lakin bildirilməmiş zərərlər üzrə ehtiyatlardır. [Kaas&Goovaerts&Dhaene, 2008, s.309]. Zərərlik dərəcəsi xərc əmsalı ilə zərər əmsalının cəmidir. Sığorta sahəsində xərc maddəsi bir nəcə kriteriyaya ayrıldığından xərc əmsalında inzibati xərclər daxil olsada, amma DAC (Deferred acquisition costs) xərcləri daxil deyildir. DAC xərci yeni sığortalıların cəlb olunmasında əlaqəli olan komisiya maddəsi, adərraytinq xərcləri, reklam xərcləri və sair kimi böyük xərclər başlanğıcda olduğundan bu xərci il ərzində paylanılır, yəni başlanğıc xərclərin təxirə salınması maddəsidir.

Əgər adekvatlıq testinin nəticəsi mənfi və ya zərərlik dərəcəsi müəyyən edilən 100%-dən artıq olan hissəsini qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatına (DAC xərci çıxılaraq) vurularaq, gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablanır. [Zsoldos, 2014]

Adekvatlıq testi 2 simulyasiya üzrə aşağıdakı cədvəldə hesablanmışdır:

Cədvəl 2.

Təqvim ili üzrə (01.01.20224-12.31.2024)		Simulyasiya 1	Simulyasiya 2
Qazanılmış sığorta haqları (h.d.s)	A	20507	21250
Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı (h.d.s)	B	14870	15750
Hesabat dövrünün sonuna DAC	C	2038	2038
Cari ildəki zərər ödənişləri	D	9702	15240
RBNS ehtiyatın dəyişimi	E	-469	420
IBNR ehtiyatın dəyişimi	F	272	924
Cari ilin cəmi zərər ödənişləri	G=D+E	9505	16584
	+F		
Cari ilin inzibati xərcləri	H	4902	6420
Adekvatlıq testi			
Zərər əmsalı	I=G/A	46%	78%
	J=H/A	24%	30%
Xərc əmsalı			108%
	K=I+J	70%	13712
Zərərlik dərəcəsi			17050
	L=B-C	12831	
Hesabat dövrünün sonuna öhdəliklər			
Hesabat dövrünün sonuna	M=K*B	10446	
gözlənilən gələcək öhdəlikləri			
Adekvatlıq testinin nəticəsi	N=L-M	2385	-3338
	R=B*[K	0	1260
	-100%]		
Gözlənilməyən risk ehtiyatı			
<i>(mənfi olanda və ya zərərlik dərəcəsi 100%-dən</i>			
<i>yüksək olanda)</i>			

Mənbə: Müəlliflər tərəfindən hesablanmışdır.

Cədvəl 2-də 2 simulyasiya üzrə adekvatlıq testi tətbiq olundu, simulyasiya 1-dəki göstəricilərə əsasən qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı qüvvədə olan müqavilələri üzrə yetərincə adekvat olduğu üçün gələcəkdə baş verəcək riskləri öhdəsindən gələ biləcəyindən gözlənilməyən risk ehtiyatı formalaşdırılmadı, lakin simulyasiya 2-dəki göstəricilərə görə qüvvədə olan müqavilələr üzrə gələcəkdə baş verəcək zərər və xərclərə qarşı adekvat olmayacaq, formalaşdırılan sığorta haqqı ehtiyatından əlavə gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablanır. Simulyasiya 2-də zərərlik dərəcəsi

108% olduğundan tələb olunan 100%-dən artıq olan faizinə, yəni qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından təxirə salınmış başlanğıc xərci (DAC) çıxılaraq 8%-ə vurularaq gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablanır.

Qeyri-həyat sığorta şirkəti qüvvədə olan sığorta müqavilələri üzrə hesablanmalı olduğu qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı həmin müqavilələr üzrə olan öhdəlikləri ödəmədiyi zaman gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablayır.

SİĞORTA HAQLARINA GÖRƏ FORMALAŞDIRILAN QEYRİ-ADI RİSKLƏR EHTİYATININ İŞLƏMƏ MEXANİZMİ

Gələcək dövrlərdə baş verə biləcək zərər dərəcələrindəki dalğalanmaları tarazlaşdırmaq və katastrofik riskləri ödəmək üçün tarazlaşdırıcı ehtiyat (equalization reserve) yaradılmışdır. Tarazlaşdırıcı ehtiyat sığorta şirkətinin gözlənilməz bir katastrofik hadisə zamanı pul vəsaitlərinin çatıçmazlığının qarşısını almaq üçün saxladığı uzunmüddətli ehtiyatdır. Katastrofik risklər hər dövrün özünün dağıdıcı təsiri olan hadisələr olur. Bu hadisələrin baş vermə ehtimalı az olsada, amma baş verdiyində də dağıdıcı hadisələr olur. Hər hansı katastrofik hadisənin baş verməsi sığorta şirkətinin tarazlaşdırma ehtiyatının ciddi şəkildə çatıçmazlığı ilə nəticələnir və ya sığorta (təkrarsığorta) şirkətlərinin iflas etməsinə gətirib çıxarır.

Tarazlaşdırıcı ehtiyat və ya zəlzələ ehtiyatı əslində ehtiyat deyil, çünki bu ehtiyatlar ehtiyatlılıq prinsipi üçün ayrılmış ehtiyat fondudur. Normalda tarazlaşdırıcı ehtiyatda sığorta haqlarının müəyyən nisbətində əsasən hesablandığından qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından fərqli prinsip üzrə formalaşır. Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanan sığorta haqlarının qüvvədə olan müqavilələrdən asılı olaraq nə qədər gəlir kimi tənzimlənməsini göstərsədə, amma tarazlaşdırıcı ehtiyatdakı hesablanan ehtiyat məbləğləri yığılır və fondada qalır.

Baxmayaraq ki, IFRS 4 (MHBS) ehtiyatlarla bağlı tənzimləməni ehtiva etməsə də, lakin pulun hərəkəti ilə bağlı tənzimləmələrinə əsasən sığorta müqavilələrlə bağlı hesabat tarixində mövcud olmayan (katastrofik və tarazlaşdırıcı ehtiyat kimi) mümkün zərərlər üçün ehtiyatların ayrılmasını qadağan edir. Bəzi təkrarsığorta müqavilələrində təminat verilən atom elektrik stansiyaların, peyklərin, kiber təhlükələrin, suni intellekt, iqlim dəyişikliyinə və ya zəlzələ, sel, daşqınlar, sürüşmələr və s. risklərin vurduğu ziyan kimi nadir, lakin katastrofik zərərlər baş verir. [CSFI&LIBF, 2023, s.7-8]. Bəzi tənzimləyici qurumların bu cür müqavilələr üçün katastrofik ehtiyatlar nəzərdə tutur və ya tətbiq edilməsinə icazə verir. Katastrofik ehtiyatlar nəzarət qurumların tələb etdiyi hesablamalarla əsasən müəyyən həddə qədər uzun illər ərzində toxunulmadan tədricən formalaşır. Bu ehtiyatlar ancaq cari və ya gələcəkdə olacaq katastrofik zərərlər olduğu halda istifadə edilməsi nəzərdə tutulur. Lakin sığorta şirkəti qüvvədə olan sığorta müqavilələrinə qarşı öhdəliyinə uyğun ehtiyat formalaşdırır və vaxtı bitmiş müqavilələr görə ehtiyatlar saxlamır. Amma katastrofik hadisələrə görə uzun müddətli təkrarsığorta öhdəliyini qarşılamaq üçün hadisə baş verməsədə də ehtiyatlar müəyyən edilən həddə kimi üst-üstə yığılır və katastrofik hadisələr baş verdikdə zərərlər bu kimi fondlardan qarşılır. Ona görə IFRS 4-ün tələbinə görə sığorta şirkətinin katastrofik hadisələrə görə tarazlaşdırıcı öhdəliyin yaradılmasına icazə vermir. [Metin, 2006, s.178]

Amma Aİ-nın həmin direktivinə əsasən tənzimlənən tarazlaşdırma ehtiyatı iki hissədə yaranır:

- Gələcəkdə baş verəcək təminat dərəcələrində dalğalanmaları tarazlaşdırmaq üçün ayrılan tarazlaşdırıcı ehtiyat;
- Katastrofik riskləri qarşılamaq üçün ayrılan katastrofik risk ehtiyatı.

Bəzi ölkələrdə bu ehtiyatın adı tarazlaşdırıcı və katastrofik risk ehtiyatı olaraq adlandırılır.

Bəzən fərqli ölkələr də özünə məxsus katastrofik riskləri öz üzərində saxlaması üçün tarazlaşdırıcı ehtiyat kimi əlavə ehtiyatda formalaşdırır. Bu ehtiyatların hesablanması hər ölkənin özünə məxsus şəkildə müəyyən nisbətlərdə hesablamaları aparılır. Buna Almaniyanın əczaçılıq məsuliyyəti risklərinə və Türkiyənin kredit tarazlaşdırması və zəlzələ risklərinə görə hesablanan ehtiyatı göstərmək olar.

Əczaçılıq sahəsinin maliyyə öhdəliyi üçün Almaniyada qazanılan sığorta haqqı ehtiyatının 15 misli qədər ehtiyat formalaşdırılması proqnozlaşdırılır. Cari ildə qazanılmış sığorta haqlarının 25% - ilə ödənilmiş zərərlər və ödənilməmiş zərərlərin fərqi çıxıldıqdan sonra qalan məbləğ ehtiyat kimi formalaşır. [Metin, 2006, s.177]

Hər bir ölkənin nəzarət qurumlarına görə sığorta və təkrarsığorta şirkətləri növbəti hesabat tarixlərində ödəniləcək təminat dərəcələrində baş verə biləcək dəyişiklikləri tarazlaşdırmaq və xüsusi risklərə görə ödənilməli tarazlaşdırıcı ehtiyatların formalaşdırmağa məcburdur. Tarazlaşdırıcı ehtiyata əlavə təminatlar da daxil olmaqla bütün siniflərdə verilən zəlzələ təminatları ilə kredit və zəminliklərdə verilən təminatların olması üzrə tənzimlənmişdir. Türkiyədə tarazlaşdırıcı ehtiyat bütün sığorta siniflərində verilmiş zəlzələ təminatı ilə kredit və zəminlik olan siniflər də verilən təminatlar üzrə hər ilə uyğun gələn xalis sığorta haqlarının 12%-nə əsasən hesablanılır və ehtiyatın yaradılması son beş maliyyə ilində əldə edilən xalis sığorta haqların ən yüksək məbləğin 150%-inə çatana qədər davam edir. Sığorta haqları əvvəlki ildən aşağı olarsa, fərqi kapitalla köçürülür. Köçürülmüş bu fərq məbləği kapitalda ehtiyat kimi saxlanıla bilər və ya mənfəətin bölüşdürülməsi, kapitalın artırılması da edilə bilər. [SDK,2023, s.42-43]

Digər ehtiyatların işləmə mexanizmindən fərqli olaraq, hər bir ölkənin katastrofik riski kimi qəbul etdiyi hadisələri nəzarət saxlamaqla, nəzarət qurumları direktivlərin tələblərini nəzərə alaraq, özlərinin hesablama nisbətləri (faizləri) tətbiq edərək, tarazlaşdırıcı ehtiyat formalaşdırılır.

NƏTİCƏ

Sığortaçı qazanılmamış sığorta haqlarına görə davam edən sığorta müqavilələrinə qarşı öhdəliyinə əsasən gələcəkdəki zərərlə bağlı tələbini və zərər xərclərini ödəmək üçün qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı yaradır. Qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı hesablanması zamanı 1/365 üsulu müqavilə ilinə görə hesablanılır, lakin 1/24, 1/8 və 1/2 üsulları isə təqvim ilinə əsasən hesablanılır. 1/2, 1/8, 1/24 üsullarından əlavə ilin 15 gününə əsaslanan 1/48 üsulu və ya həftələrə əsaslanan 1/96 üsulu da mövcuddur, lakin keçmişdə və ya indiki dövrdə çox da istifadə edilməmişdir.

Cədvəl 1-dəki qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatlarının hesablanma üsullarının müqayisəli analizindən göründüyü kimi 1/24 və 1/8 üsulları ilə hesablanan qazanılmış sığorta haqqı və qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatında çoxda fərq yoxdur. 1/24 və 1/8 üsulları ilə qazanılmamış sığorta haqlarının hesablanmış sığorta haqlarına olan nisbətindən də göründüyü kimi müvafiq olaraq 47.74% və 47.99% -ni təşkil edir, lakin $\frac{1}{2}$ üsulluna görə standart olaraq illik hesablanmış sığorta haqlarının 50% götürülür. $\frac{1}{2}$ üsul təxmini hesablamalar olduğu üçün çox vaxt tam dəqiq nəticələr verməyə də, lakin qısa müddətdə bir hesablanma tələb olduğundan və ya daha çox göstəricilərin əldə edilməsi mümkün olmadığından istifadə olunan təxmini və praktiki bir sadə üsuldur.

Əgər ilin son aylarında sığorta haqları yüksəksə, 1/24 və 1/8 üsulları ilə hesablandığı zaman qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı məbləği artacaq, digər tərəfdən, sığorta haqları ilin ilk aylarında yüksək isə qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatı azalacaqdır.

Sığorta haqları ehtiyatı deterministik olaraq gün əsaslı hesablanıldığından, zərərlərin və bunla əlaqədar xərclərə görə gözlənilməyən risk ehtiyatı stokastik hesablanaraq sığorta haqqından əldə olunan öhdəliyi tarazlaşdırmaq üçün formalaşdırılır. Bir illik sığorta müqaviləsində son gün və ilk gün zərərin baş vermə ehtimalı nəzəri olaraq eyni olduğundan sığorta şirkətləri son bir illik hesabat dövrünü əhatə edən adekvatlıq testi hesablayaraq özlərinin gözlənilməyən risk ehtiyatlarını analiz edirlər. Məqalədə adekvatlıq testini 2 simulyasiya üzrə tətbiq edilərək, simulyasiya 1-dəki göstəricilərə görə zərərlik dərəcəsi 100% altında olduğundan gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablanmasına ehtiyac olmadı, çünki gələcəkdəki ödənişləri və xərcləri sığorta haqqı ehtiyatından yetərli şəkildə qarşılanı bilirdi. Lakin simulyasiya 2-dəki göstəricilərə görə zərərlik dərəcəsi 100% üzərində, yəni 108% olduğundan qazanılmamış sığorta haqqı ehtiyatından əlavə gözlənilməyən risk ehtiyatı hesablandı.

Tarazlaşdırıcı ehtiyat digər ehtiyatların işləmə mexanizmindən fərqli olaraq, gözlənilməz katastrofik risklərə qarşı ehtiyatlılıq prinsipinə əsasən uzunmüddətli toxunulmadan formalaşdırılan fondur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. 91/674/EEC directive, Official Journal of The European Communities № L 374/7, 1991 eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31991L0674)
2. Centre for the Study of Financial Innovation (CSFI), & The London Institute of Banking & Finance (LIBF). (2023). Insurance banana skins 2023: The CSFI survey of the risks facing insurers. [Insurance Banana Skins 2023 - CSFI](#)
3. Çetin, A. (2003). Reasürans Notları. Ar Yayınevi, İstanbul
4. Friedland, J. (2010). Estimating unpaid claims using basic techniques. Casualty Actuarial Society Study Notes.
5. Garry, C. (1988). Claims Reserving Manual 1. Institute of Actuaries
6. Kaas, R., Goovaerts, M., & Dhaene, J. (2008). Modern actuarial risk theory. Springer Science & Business Media.
7. Metin, S. (2006). Avrupa Birliği ve Türk Sigorta Muhasebesi UFRS ile Karşılaştırmalı. *İstanbul: Sigorta Araştırma ve İnceleme yayınları-5, İstanbul, Ocak.*(s.)
8. Nomer, C., & Yunak, H. (2000). Sigortanın Genel Prensipleri, Ceyma Matbaa, Ender Kitapevi, İstanbul. s.150
9. Ohlsson, E., & Lauzenings, J. (2009). The one-year non-life insurance risk. Insurance: Mathematics and Economics, 45(2), 203-208.
10. Serhat, Y. (2008). Sigorta İşletmeciliği ve Sigorta Ekonomisi. İstanbul: Türk Sigorta Enstitüsü Vakfı Yayınları. (s)
11. Sigorta Denetleme Kurulu (SDK), (2023). Teknik Karşılıklar Denetim Rehberi, Ankara
12. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu (SEDDK), (2022). Sığorta ve reasürans ile emeklilik şirketlerinin Teknik karşılıklarına ve bu karşılıkların yatırılacağı varlıklara ilişkin yönetmelik. [SİGORTA VE REASÜRANS İLE EMEKLİLİK ŞİRKETLERİNİN TEKNİK KARŞILIKLARINA](#)
13. Zsoldos, P. (2014). HOW TO MEASURE ADEQUACY OF TECHNICAL PROVISIONS IN GENERAL INSURANCE--PRACTICAL PERSPECTIVE. European Scientific Journal.
14. www.cbar.az /Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı - Statistik bülleten